

GERKO TEMPELMAN

ONGENEESLIJK

RELI

GIEUS

mijn leven
Hoe God verdween uit onze wereld
en waarom steeds meer filosofen
zeggen dat-ie terug is

ONGENEESLIJK RELIGIEUS

GERKO TEMPELMAN

ONGENEESLIJK

RELT

GIEUS

Hoe God verdween uit *mijn leven* ~~onze wereld~~
en waarom steeds meer filosofen
zeggen dat-ie terug is

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer
Lay-out binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 2992 1

ISBN 978 90 435 2993 8 (ebook)

NUR 700/730

www.kokboekencentrum.nl.

© 2018 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

INHOUDSOPGAVE

De opzet van dit boek (p. 9)

Hoe lees je dit boek (p. 11)

1. Hoe God verdween uit mijn leven (p. 14)

1. Hallo, ik ben Gerko en ik ben ongeneeslijk religieus. Ik lijk het geloof van mijn jeugd maar niet te kunnen loslaten. **2.** Daarom vroeg ik me af: heb je überhaupt een keuze als het over geloven gaat? **3.** Ik denk het niet. Waar je mee omgaat, daar word je mee besmet. Dat gold in ieder geval voor mij. **4.** Precies zo is het, denk ik, ook gegaan met het verdwijnen van God in het westerse denken. **5.** Is ongeloof daarmee onherroepelijk ons lot? Of is de rol van het christendom nog niet uitgespeeld?

2. Wat geloven we eigenlijk? (p. 42)

Om die vraag te beantwoorden sta ik stil bij wat wij, postmoderne mensen, eigenlijk wel en niet geloven. **1.** Allereerst ben ik me gaan afvragen of mensen met wie ik vroeger opgroeide echt geloofden wat ze zeiden te geloven. **2.** En daarna vroeg ik me af of dat niet voor heel veel mensen geldt: wij weten hele-

maal niet precies wat (of dat) we geloven. **3.** Uit ons handelen blijkt vaak dat we iets anders geloven dan we denken. **4.** Hoe kan dat? Misschien wel omdat we in eerste instantie geloven wat anderen geloven. **5.** En de ander weet ook niet wat-ie gelooft. Een vicieuze cirkel.

3. Hoe God verdween uit onze wereld (p. 72)

1. En hoe zit dat met geloven in God dan? Geloven postmoderne mensen vandaag de dag wel zo weinig als we denken? **2.** Er is een ultieme proef om dat uit te zoeken: de vraag naar het kwaad in deze wereld. **3.** Achter de vraag naar het kwaad ligt de vraag of de wereld inherent logisch is. **4.** De westerse filosofiegeschiedenis is op te delen in twee antwoorden: ja en nee. **5.** Christenen verwacht je in kamp 'ja', maar zou het christelijke verhaal ook zeggingskracht hebben als je 'nee' zegt? Bestaat er een soort nihilistisch christendom?

4. Waarom Slavoj Žižek zegt dat God terug is (p. 108)

1. Ik vraag mij vaak af: doe ik het goed? Weet ik wat ik wil? – hoe kan dat? **2.** Jacques Lacan zegt: mens-zijn is leven met een verlangen dat altijd onvervuld zal blijven. **3.** In tegenstelling tot wat ik vroeger hoorde, kan ook het christelijk geloof dat verlangen niet vervullen, zou Lacan zeggen. **4.** Sterker nog: het christendom beweert misschien juist het tegenovergestelde. Het kruisverhaal is daarvan het bewijs. **5.** Dat verhaal laat God zien van z'n meest nihilistische kant. Misschien heb je daar wat aan als je ongeneeslijk religieus bent.

5. Waarom John Caputo zegt dat God terug is (p. 140)

1. Ik ben altijd bang geweest om het geloof van mijn opvoeding los te laten. **2.** Logisch misschien. Want als je alles betwijfelt, houd je dan nog wel iets over? **3.** Het deconstructionisme stelt het tegenovergestelde: het komt juist dingen tegen die niet af te breken zijn. Vaak zijn het christelijke thema's. **4.** Daar komt bij: een zekere toekomst is een illusie. De toekomst is net zo radicaal onzeker als de twijfel. **5.** In alle onzekerheid komt het vooral op deze vraag aan: ga je het avontuur aan, of niet?

Meer informatie (voor nerds) (p. 175)

Over de auteur (p. 183)

Bibliografie (p. 189)

Noten (p. 193)

DE OPZET VAN DIT BOEK

Wat leuk dat je dit boek in handen hebt! Ik ben heel benieuwd wat je ervan gaat vinden. Ikzelf noem het boek een denkoefening. Het is de weergave van enkele jaren van filosoferen, denken en praktisch bezig zijn. En dat proces is nog niet ten einde met dit boek, dat lees je terug in de tekst. Een denkoefening dus, en een zoektocht - maar wel eentje die een hele strikte lijn volgt. Ik leg de denkreis af in vijf keer vijf stappen die ik je graag van tevoren al meegeef.

Als ik een lezing geef, moet ik soms twee uur lang boeiend zijn. Dat betekent dat ik goed moet nadenken over de structuur van m'n verhaal. Is het afwisselend genoeg? Geeft het antwoord op een relevante vraag? Na jaren van oefening heb ik een vaste structuur te pakken die goed werkt. Diezelfde structuur zit in dit boek. Als je die voor ogen houdt, weet je waar ik zit in m'n verhaal. Hier komt-ie:¹

- Me
- We
- Idea
- You
- We

Vandaar vijf hoofdstukken – elk onderverdeeld in vijf stappen. De eerste twee stappen, ‘me’ en ‘we’ leggen een vraag of een probleem neer. Bij het onderdeel ‘me’ vertel ik iets vanuit mijn eigen ervaring. Bij ‘we’ maak ik die ervaring breder, met als bedoeling dat ook jij ‘m bij jezelf herkent. Vervolgens introduceer ik ‘idea’ – een inzicht of theorie die me helpt om de vraag te beantwoorden, of van een ander perspectief te voorzien. ‘Idea’ is dus vaak de spil waar een hoofdstuk en ook het hele boek om draait. Bij ‘you’ probeer ik de ‘idea’ toe te passen op het probleem. Wat is de implicatie? En de laatste stap, ‘we’ gaat over hoe het verhaal verder gaat. Het is de brug naar een volgend hoofdstuk en in het laatste hoofdstuk is het mijn poging om de rest van het boek zo concreet en toepasbaar mogelijk te maken.

Je kunt de vijf stappen volgen via de nummers in de tekst. Als je de inhoudsopgave leest, dan zie je de lijn van het betoog, inclusief de nummers. Handig, hoop ik, om af en toe op terug te kunnen vallen. Veel leesplezier!

HOE LEES JE DIT BOEK?

In de sportschool, bij voorkeur. Met een zweetbandje om. Zonder gekheid: ik denk dat je het meest hebt aan dit boek als je het ziet als een denkoefening. Hersengymnastiek. Dit boek is een verkenning. Een verkenning van een vrij nieuwe, onvoltooide denkstroom die *radical theology* heet, zeker waar het gaat om de laatste twee hoofdstukken (meer hierover in ‘meer informatie (voor nerds)’).

Nou is er het één en ander aan de hand met die denkstroom. *Radical theology* gebruikt veel postmoderne filosofie¹ en veel mensen vinden postmoderne filosofie vreselijk. Eén van de redenen waarom dat zo is, is dat veel postmoderne denkers bewust een andere manier van redeneren hanteren dan gebruikelijk. Ze gebruiken veel nieuwe woorden en ze proberen met taal het onvermogen van taal te laten zien. Dat is af en toe om gek van te worden. De vraag is natuurlijk of er achter die façade van ongewoon taalgebruik ook daadwerkelijk goede ideeën verscholen liggen. Ik denk van wel, maar anderen denken van niet. In alle gevallen geldt dat postmoderne filosofie vaak vraagt om op een ongewone manier gelezen te worden.²

Anders gezegd: ik denk niet dat het je gaat helpen als je dit boek leest met een zweetband om waarop staat: 'klopt dit?' Want het klopt regelmatig bewust niet. Althans: niet in de traditionele zin. Dat is zowel een goede reden om het boek weg te leggen, als een goede reden om het juist wel te lezen.

Ook de vraag: 'ben ik het hiermee eens?' kan bij een eerste lezing in de weg zitten. Dat is het type vragen dat een beetje voorbijgaat aan de insteek van veel van de denkers in dit boek. In plaats van 'ben je het ermee eens' zou ik je adviseren een zweetband op te doen met de tekst: 'wat als je het eens zo bekijkt?'

Dat is precies hoe ik zelf door deze stof ben gegaan. Als ik vertel over m'n persoonlijke zoektocht in het christendom krijg ik vaak de vraag: 'Gerko, je gelooft toch niet echt in God?' (of in die andere variant: 'maar Gerko, je gelooft toch wel in God?'). Eh tja, dat weet ik niet zo goed. Daar ben ik dus naar op zoek. Het is die zoektocht die je het beste meemaakt als je je normale standpunten en neigingen af en toe tussen haakjes kunt zetten.

Ik neem wel een heel duidelijk uitgangspunt. Ik vertrek vanuit de filosofie. Dat is een keuze en bij andere gelegenheden doe ik dat anders. Maar in dit boek bekijk ik hoe het christendom eruitziet als je een nihilistische bril op doet. Als je vertrekt vanuit de God-is-doodfilosofie (zie ook 'Over de auteur').

De denkers die ik behandel doen niet hun best om dicht in de buurt van de orthodoxie te blijven. Ze doen niet hun best om een zo goed mogelijke exegese van de grondtekst te geven. Ze gaan niet eens altijd uit van Bijbelse teksten zoals ze zijn over-

geleverd, maar durven ook andere dingen in de tekst te lezen. Het is goed om je daar bewust van te zijn. Voor mij betekent het dit: ik vraag me minder af of hun lezing van die teksten correcter is dan andere lezingen, dan *of ik iets nieuws kan leren*. Of het inspiratie kan bieden. En of het een perspectief geeft dat je weer andere inzichten oplevert. Bij mij is dat zo. Ik hoop bij jou ook.

1. HOE GOD VERDWEEN UIT MIJN LEVEN

1

Vlak voor mijn achttiende verjaardag ging ik op bezoek bij een professor. Bij hem thuis op de bank. Koffie met een koekje erbij. Hij ging naar dezelfde kerk als ik (zo kende ik hem) en ik wilde hem om raad vragen. Ik was bijna klaar op de middelbare school en ik zou gaan studeren. En de grote vraag was: waar? Met een aantal vrienden had ik vier plekken bezocht: Utrecht, Amsterdam, Kampen en Apeldoorn. In die laatste twee steden bestond de universiteit uit maar één faculteit: theologie. Avondenlang maakte ik lijstjes met voors en tegens per stad.

Ik ben opgegroeid in wat sommige mensen de 'laatste zuil van Nederland' noemen: de gereformeerd vrijgemaakte kerk. Ik ging naar een gereformeerd vrijgemaakte basisschool, een vrijgemaakte middelbare school en ik werkte in de zomer op een vrijgemaakte camping. Bij ons thuis werd de vrijgemaakte krant gelezen, zondags ging ik twee keer naar de kerk, doorde-weeks volgde ik catechisatie en ging ik naar de vrijgemaakte jongerenvereniging. Mijn vrienden waren allemaal vrijgemaakt, mijn familie was vrijgemaakt, mijn docenten waren vrijgemaakt en bij de verkiezingen stemde iedereen op de vrijgemaakte partij. Ik vroeg de professor: 'Zou het niet goed voor mijn ontwikkeling zijn om ook eens andere plekken te zien?'

Als je theologie gaat studeren, is er een dikke kans dat je dominee wordt. Zeker als je theologie gaat studeren in de vrijgemaakte kerk. Ook ik hield er rekening mee dat ik op een dag dominee zou worden. Maar, zo had ik bedacht, zou je nu juist van een dominee niet willen dat-ie iets meer weet van de wereld? Amsterdam leek me wel wat. De professor zei: 'Niet verstandig. Ga naar Kampen, daar krijg je een goed gereformeerde basis. Pas daarna zou je naar Amsterdam kunnen.'

Ik had het natuurlijk kunnen weten. De professor *werkte* op die vrijgemaakte universiteit – natuurlijk zou hij me aanraden daarheen te gaan. Maar ik was vooral verbaasd. Ik was namelijk zelf allang overtuigd van mijn eigen argument dat het goed was om verder te kijken dan mijn eigen achtergrond. En ik kon me niet voorstellen dat hij het niet met me eens zou zijn. Natuurlijk moet je je ook buiten je eigen kaders begeven. Dat levert alleen maar voordelen op. Dacht ik. Hij dacht er anders over.

Ik besloot naar Amsterdam te gaan. Ik had alle voors en tegens op een rijtje gezet. Gewikt en gewogen. En uiteindelijk hakte ik de knoop door. 'Daar moeten we het nog eens over hebben,' zei een predikant die ik goed kende. Het is er nooit van gekomen. En er was een vrouw uit mijn kerk die zei: *als je naar Amsterdam gaat, zul je je geloof verliezen.*

Maar ik was daar niet bang voor. Ik was gepokt en gemazeld in de vrijgemaakte theologie en had me deze helemaal eigen gemaakt. Ik geloofde erin. Met alles erop en eraan. En ik twijfelde er niet aan dat een stevig geloof bestand zou zijn tegen een

studie in Amsterdam. Ik begreep de voorzichtigheid ook niet. Alsof theologie studeren in Amsterdam een soort universeel recept is voor het kwijtraken van je geloof. Wie dat zegt, dacht ik altijd, heeft niet echt een hoge pet op van z'n eigen geloof. Wie dat zegt, vond ik, moet zich afvragen of-ie het zelf allemaal wel gelooft.

Wel had ik bedacht dat ik me goed moest voorbereiden. Geloofsverlies zou wel op de loer liggen in Amsterdam (of in andere steden dan Kampen). En dus moest ik naast studeren ook blijven investeren in mijn persoonlijk geloof. Als ik de hele dag op college wetenschappelijk met de Bijbel bezig was geweest, dan moest ik niet 's avonds op de bank gaan zitten niksdoen. Nee, dan moest ik 's avonds alsnog diezelfde Bijbel erbij pakken, maar dan voor een persoonlijke lezing. En voor gebed. Op die manier zou het mogelijk moeten zijn om én in Amsterdam te studeren én mijn geloof te behouden.

Als je naar Amsterdam gaat, zul je je geloof verliezen. Ze bleek toch gelijk te hebben. Althans: het vastomlijnde geloof dat ik had aangehangen in mijn jeugd begon al snel te kraken in z'n voegen. Ik hoorde dingen op de universiteit die ik nog nooit had gehoord. Erger nog, ik hoorde dingen waarvan ik mezelf afvroeg: waarom heb ik mezelf dit nooit afgevraagd?

'Leg de twee stambomen van Jezus maar eens naast elkaar', zei een docent. 'Ze komen voor een belangrijk deel niet overeen.'¹ En ik dacht: hoe bestaat het. Hoe bestaat het dat ik nooit eerder heb bedacht dat je die twee kunt vergelijken? Waarom is dit in al die uren Bijbelstudie in mijn leven nooit voorbij ge-

komen? Hoe kan het dat die manier van Bijbellezen zo nieuw voor me is?

Ik ging in korte tijd van absolute zekerheden over naar absolute twijfel. Na een jaar was ik definitief de weg kwijt. Ik kon de schijn nog een tijdje ophouden voor mezelf. Het ging goed met me, ik vond studeren leuk. Razend interessant zelfs. Maar de impact van alles wat ik leerde boorde zich dwars door me heen. En hoe langer dat duurde, hoe meer ik inzag dat veel overtuigingen van vroeger één voor één op de helling kwamen te staan.

Ik weet niet zeker of ik definitief mijn geloof verloor. Op sommige momenten wist ik zeker van wel. Soms nu nog wel. Maar ik heb het nooit zo uitgesproken: 'ik geloof niet.' Dat heb ik nooit gewild ook. Maar voor de achterblijvers uit mijn jeugd is het waarschijnlijk een uitgemaakte zaak. Veel van wat ik vroeger geloofde, geloof ik nu echt niet meer. Ten opzichte van mijn achtergrond ben ik reddeloos verloren. In mijn jeugd heette dit 'het hellende vlak'. Als je eenmaal aan één ding begint te twijfelen, ga je op den duur aan alles twijfelen. Als je niet meer gelooft in een zesdaagse schepping, of Jona in de walvis, wat houd je dan nog over? Een drogreden, leerde ik later. Maar de vlieger ging wel op in mijn geval.

En toch. Hoe minder ik ben gaan geloven, hoe minder ik het kan loslaten. Dat zie ik ook bij anderen om me heen. Meestal niet op een directe manier. Niet dat ik nachtenlang lig te maren over wat waar is. Of dat ik elke zondagochtend denk dat ik in de kerk zou moeten zijn. Maar wel op deze manier: dat

ik bovenmatig geërgerd kan zijn over streng religieus gedachtegoed. Of de collectieve gêne die ik voel als een gesprek met mijn (veelal ex-christelijke) vrienden soms raakt aan christelijke thema's. Dat ik geïrriteerd word van christelijke liedjes uit mijn jeugd. Ik heb een hekel aan christelijke liederen zingen. Alles in mij verzet zich ertegen.

Maar ook op een positieve manier: ik vind theologie nog steeds interessant. Op vakantie lees ik boeken over God. Soms moeilijke theologie. Ik vind het belangrijk om geloven niet af te doen als iets achterlijks. Ook niet als het over de islam gaat (ik geef er veel cursussen over). En ik erger me aan mensen die zich te overduidelijk afzetten tegen hun christelijke achtergrond. Het is duidelijk. Ik ben **ongeneeslijk religieus**.

Sommige mensen zeggen: dat ongeneeslijk-religieus-zijn is het loskomen van het geïndocctrineerde systeem uit je jeugd. Als je je leven lang gebrainwasht bent in een bepaalde manier van denken, dan kost het heel veel tijd om er vanaf te komen. Je raakt het nooit helemaal kwijt. Arme jij. Dat vind ik sterk overdreven, zo heb ik dat nooit beleefd. Maar ik ken genoeg mensen voor wie het echt zo voelt. Mensen die hun geloofsopvoeding (licht) traumatisch noemen.

Natuurlijk, ook voor mij geldt dat de verwerking van mijn jeugd me 'ongeneeslijk religieus' maakt. Logisch, want je geloof kwijtraken is een verlieservaring. Er is sprake van rouw. Mijn vroegere geloofsopvattingen hoorden bij mij. Ik hield ervan. En nu ben ik ze kwijt. Je kunt het ook *coming of age* noemen. Je wordt volwassen. De kindertijd is voorbij. Je

neemt afscheid van alles wat oud en vertrouwd is. En ik moet me natuurlijk ook verhouden tot mijn vroegere zelf. Tot mijn vroegere achtergrond, waar mijn ouders nog steeds deel van uitmaken.

2 'Als je naar Amsterdam gaat, zul je je geloof verliezen.' Ondanks dat ik dacht van niet, had de vrouw die dit tegen me zei gelijk. Het was onafwendbaar. Er hielp niks aan. Maar wacht. Is dat niet gek om te zeggen? Had ik mijn geloof echt niet kunnen behouden? Was er niks opgewassen tegen de theologiestudie in Amsterdam?

Zoals ik het nu opschrijf, lijkt het net alsof ik er geen keuze in had. Alsof ik niet had *kunnen* kiezen om te blijven geloven. Had ik er werkelijk geen keuze in? Maar je hebt toch altijd een keuze voor waar je in gelooft? Ik ging hier later veel over nadenken:

- Voordat ik ging studeren dacht ik: 'je kunt zelf kiezen voor wat je gelooft.'
- Mensen in mijn omgeving dachten van niet: 'als je naar Amsterdam gaat, zul je je geloof verliezen.'

Achteraf hadden ze gelijk. Maar ben ik het dan met terugwerkende kracht met hen eens? Denk ook ik dat ik er zelf niet of nauwelijks een keuze in heb gehad? Dit is de redenering:

GOD IS DOOD, MAAR NIET VERDWENEN.

Religie is terug in onze maatschappij en in het publieke debat. Maar de comeback van God is al veel langer aan de gang in de hedendaagse filosofie. Bekende filosofen als Slavoj Žižek, Jacques Derrida en John Caputo zijn al jaren ongekend veel bezig met bijbelse thema's. Het wordt de opkomst van *radical theology* genoemd. Filosofen-christendom, zou je kunnen zeggen. Zou je er iets aan hebben als je zelf ongeneeslijk religieus bent? zo vraagt Gerko Tempelman zich af. In dit boek doet hij een ultieme poging om te kijken hoe ver Nietzsche, atheïsme, postmodernisme en het christelijke verhaal werkelijk uit elkaar liggen.

GERKO TEMPELMAN is filosoof en theoloog. Hij is oprichter van de Nederlandse Death Cafés en experimenteerde met een kerk voor atheïsten en dominees achter de ramen op de wallen. Gerko geeft lezingen over filosofie, islam, christendom en ideeën-geschiedenis.

'Gerko Tempelman schreef een openhartig boek over dinobottenmannen, vliegende spaghettimonsters, borduurwerkgoden en bovenal over zichzelf en zijn gevecht met God. Centrale boodschap: niets is wat het lijkt, zeker God niet.'

– RENÉ TEN BOS, DENKER DES VADERLANDS

'Dit voor mij heel herkenbare boek heeft mij beter laten begrijpen waarom ik de kerk verlaten heb. En ook waarom ik er telkens opnieuw blijf terugkeren.' – KAREL SMOUTER, JOURNALIST (DE CORRESPONDENT, DE NIEUWE KOERS)

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT

NUR 700/730

ISBN 978-90-435-2992-1

9 789043 529921